

СОЦИЈАЛНА РАДИОСКОПИЈА НА ЗАПАДЕН БАЛКАН И ОБИДОТ НА МАКЕДОНИЈА ЗА СООЧУВАЊЕ СО СОЦИЈАЛНИОТ ПРЕДИЗВИК

Апстракт

Што е тоа Западен Балкан и кои држави го сочинуваат? Дали е можно да се дефинираат точните граници на овој ентитет? Јасно е дека овој простор повеќе е политички, отколку географски поим. Како државни субјекти на овој простор се поимаат сите држави што произлегоа од поранешната Југословенска федерација, освен Словенија, плус Албанија. Сите овие држави се одликуваат со популација која во изминатите децении доживеа бројни демографски промени и имигрантски шокови, различни стапки на економски развој и транзиција, различни стапки на невработеност и хетерогени БНП, човечки индекс на развој, сиромаштија, индикатори на кризата, буџетски дефицит, и слично.

Напоредно, сите овие држави се обидоа да се соочат со растечките социјални предизвици кои се фокализираат околу три параметри: високата стапка на невработеност, високата стапка на сиромаштија, ниските плати, паралелно проследени со впечатлив буџетски дефицит. Каде е Република Македонија во оваа радиоскопија? Каков е нејзиниот социјален одговор? Дали Република Македонија воопшто настојува да изгради сопствен модел на социјална држава, модел кој е во голема криза насекаде во светот? Нашите сознанија покажуваат дека во Република Македонија сè уште не е јасна границата меѓу социјалната политика и социјалната заштита. Експертите често погрешно идентификуваат одредени сегменти на социјалната политика, толкувајќи ги како делови од социјалната заштита, иако нивните дефиниции се кристално јасни. Заради таквите превиди доаѓа и до погрешното сведување на социјалната заштита на социјална помош, што создава натамошни негативни консеквенци во општата стратегија за социјалната заштита на подолг рок.

Западен Балкан

Што претставува Балканот денес? Како тој се дефинира и каде почнуваат, а каде завршуваат неговите граници? Геополитичарите се согласуваат дека е мошне тешко да се утврдат геополитичките и географските димензии на Балканот. Со цел да се достигне поголема функционалност и практичност, Комисијата на Европската унија за означување на овој геополитички простор, го создаде изразот Југоисточна Европа (South East Europe-SEE).

Во повоениот период, Балканскиот Полуостров географски беше дефиниран преку линијата на реките Дунав-Сава-Купа. Терминот Балкан се употребувал како дел од историски наследениот назив за географскиот регион на Југоисточна Европа. Полуостровот го добил името Балкан според Балканската планина. Старото античко име на Балканот било *Hemus*. Балкан означува *планина*, а името *Hemus* (Стара планина) произлегува заради непознавањето и недостатокот на географските истражувања, односно погрешно бил протолкуван како планински полуостров, иако планината не се протегала низ целиот Балкан. Според мислењето на германскиот географ Zeune, кој ги согледал пропустите на неговите претходници, на овој простор постоела една Подунавска Европа и еден Грчки Полуостров, а не еден целосен Балкански Полуостров. (DeGua, 1958:161) Меѓутоа, асоцијациите за Балканот не се должат само на географијата. Сè што означува тиранија на физичката околина и те-

жина на минатото, е балканско. Балканот повеќе потсетува на проблем, отколку на регион, истакнува A. Blanc (Geographie des Balkans, 1965:5). На сличен начин размислува и Zbigniew Brzezinski, кој истакнува дека „во Европа зборчето Балкан означува израз на **етнички** конфликти и големи регионални ривалитети на властите” (The Grand Chessboard, 1997). Свесни за комплексноста на балканската содржина, и Европејците се обидоа да внесат одреден семантички ред, со афирмацијата на изразот Западен Балкан, кој повеќе има политичко, отколку географско значење.

Без натаму да се навлегува во дебата, а со цел да се поедностави компаративната анализа, ќе бидат класифицирани како држави на Западен Балкан сите оние земји од Регионот кои сè уште не станале членки на ЕУ. Тоа се: Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Македонија, Црна Гора, Србија и Косово. За поефикасна компарација меѓу земјите, ќе ги вклучиме и државите-членки на ЕУ од Регионот, кои долго време го носеа заедничкиот именител на балкански држави, како: Бугарија, Грција, Романија, Унгарија и Словенија, кои ќе ги класифицираме како држави на ЈИЕ.

Првата забелешка во однос на овие две групи држави е дека државите на Западен Балкан зафаќаат површина од 264.369 км², додека петте држави на ЈИЕ зафаќаат површина од 858.897 км². Во поглед на обработливата површина, таа во државите на Западен Балкан се движи просечно до 20% од целокупната површина, додека во државите на ЈИЕ

таа се движи просечно меѓу 30 до 40%, со исклучок на Словенија (8,53) и Грција (20,45). Во поглед на густината на населението, во државите на Западен Балкан живеат близу 25 милиони жители, додека во државите на ЈИЕ живеат близу 77 милиони жители. Огромна е и разликата во развојот на железничкиот сообраќај: 9.376 км во државите на Западен Балкан и 36.291 км во државите на ЈИЕ. Големи се разликите и во однос на потрошувачката на електричната енергија: 37.389 мил. киловат часови за државите на Западен Балкан и 221.109 мил. киловат часови (податоци според Domazet/Stipetic, *The region of South East Europ*, 2009:11).

Ранливост на Западниот Балкан

Се смета дека ниту географијата и климата, ниту геополитичката позиција и историја не му биле наклонети на Балканот. Државите од Западен Балкан во последните децении доживеаја бројни природни непогоди, како што се: земјотреси, поплави, суши, шумски пожари, лизгање на земјиштето, екстремни ниски и високи температури. Влијанието на климатските промени, како и политичката нестабилност, воените конфликти, неповолно влијаеле врз економската и социјалната перспектива на овие држави.

По падот на комунизмот во 1989 г., според табеларните податоци на ОЕЦД (OECD, *The World Economy-Historical Statistics*, Paris, 2008) се намали бројната застапеност на населението за 1,5%. За таквиот неповолен тренд придонесоа повеќе фак-

тори. Опаѓањето на наталитетот и фертилитетот се должел на интензивната имиграција на младите, едукацијата на популацијата, а во некои држави на поранешна Југославија и на воените дејства кои резултираа со: бројни насилни раселувања, геноцид, протерувања, или други причини. Во државите на Западен Балкан, динамиката на порастот на популацијата во периодот 1980-1989 година, достигнала индекс од 109,3, од 1980 до 2008, просечен индекс 112,8, а од 1989 до 2008 г. просечен индекс од 103,1. За сметка на тоа, во шесте држави-членки на ЕУ од ЈИЕ, за истите периоди индексите за динамиката на порастот на популацијата изнесуваа: Од 1980 до 1989 г. индекс 104,1, од 1980 до 2008 г. просечниот индекс достигнал 102,6, а вкупно за периодот 1989 до 2008 г. изнесува просечно 98,6. (Извор: 1980-1989 *Statistical yearbook-Yugoslavia 1991*; OECD, *The World Economy-Historical Statistics*, Paris 2003; without the worker temporarily employed in foreign countries).

Врз основа на податоците на Светската банка за 2005 г., Босна и Херцеговина го држела второто место во светот со 38% емигрирана популација, зад Јамајка, со 39%, Албанија се наоѓала на четвртото место, Србија и Црна Гора на десеттото место, а Македонија и Хрватска се наоѓале меѓу првите триесет држави во светот. Највисоки емигрантски дестинации на балканските емигранти се: Европската унија, Северна Америка и Австралија. (*The World Bank: Migration and Remittances, Factbook 2008*, Washington, D.C. 2009).

И останатите економски и социјални параметри на државите од Западен Балкан не се поволни. Вработувањето во Регионот е во постојано опаѓање. Во 1989 г. бројот на вработените во седумте држави на Западен Балкан изнесувал 5.945.000, во 2001 г. пораснал на 6.198.000, а во 2007 е околу 6.300.000 вработени за близу 25 милиони население. Во шесте држави-членки на ЕУ, во 1989 г. биле вработени над 30 милиони луѓе, во 2001 г. таа бројка паднала на 28,9 милиони вработени, со натамошна тенденција на опаѓање во 2007 година на 28,4 милиони вработени, за една популација од околу 70 милиони жители. Независно од трендот на опаѓањето на вработеноста во државите на ЈИЕ, членки на ЕУ, речиси 40% од популацијата е вработена, додека во земјите од Западен Балкан не достигнува ниту до 25% населението. (Domazet/Ostojic/Stipetic:2009:15)

Невработеноста е посебно нагласена во државите на Западен Балкан. Рекордер во невработеноста е Косово, со 45% невработеност од работно способната популација, на второ место е Босна и Херцеговина, со 42,7%, потоа следи Македонија, со 32,1%, Србија, со 20%, Хрватска, со 11,8%. На Балканот особено е погодена младата популација. Просечно, во државите од Западен Балкан 50% од младите се невработени, што е за четирипати повеќе од просекот на ЕУ. Во Косово, 75% од младите не се вработени, во Албанија 89,6%, во Босна и Херцеговина овој процент достигнува 58%, во Македонија 52,5% млади од 15 до 24-годишна

возраст, во Црна Гора 58% (Ante Dotto - Staggering levels of youth unemployment in the Balkans, 23.8.2011 - Word socialist web site - ICFI).

Меѓу бројните параметри кои ја покажуваат неуспешната и бавна транзиција, е и прегледот на БНП на државите на Западен Балкан од 1980 г., до денес. Во 1980 година, БНП во БиХ изнесувал 4.115\$, а во 2009 г. достигнал 3.380\$, во Македонија во 1980 г. достигнал 4.090\$, а во 2009 достигнал 3.989\$, во Србија и Црна Гора во 1980 г. БНП достигнал 5.340\$, а во 2009 достигнал 3.634\$. Единствено нешто подобри резултати бележи Хрватска и Албанија. Меѓутоа, просекот на БНП за целиот Западен Балкан во 2009 г., кој достигнал 4.612\$, е далеку под БНП на Западен Балкан од 1980 г., кој изнесувал 5.102\$. (Domazet/Stipetic, 2009:22).

Споменатите показатели укажуваат дека популациите на Западен Балкан се соочуваат со сериозни социјални проблеми.

Сиромаштија и социјална обесправеност во Македонија

Според податоците од Пописот на населението од 2002 г., Република Македонија брои 2.022.547 жители, што е за 3,9% повеќе од претходниот Попис од 1994 г. Република Македонија се одликува со висока стапка на невработеност. Стапката на невработеност до 2004 г. била повисока од стапката на вработеност и изнесувала 37,2%, наспроти 32,2%. Во 2009 година, овој тренд бил надминат: стапката на вработеност достигнала 38,4%, додека стапката на невработеност

теност била пониска од стапката на вработеност, но и натаму висока, со 32,2%. (Извор: Државен завод за статистика)

Во 2002 г., слично на останатите стопанства во Западен Балкан, и Република Македонија доживеала раст на БНП од 0,9%. Овој тренд продолжил сè до 2008 г., кога растот на БНП се движел меѓу 4 и 5% годишно. Под влијание на финансиската и економската криза, овој раст стагнирал сè до проекциите за 2011 г., на пораст со стапка меѓу 1 и 2%. (Државен завод за статистика)

Во такви услови, со еден недоволно инклузивен пазар на трудот и покрај постоечката регулатива во доменот на работните односи, воопшто не се почитува принципот на еднакви можности за вработување. Кога кон овие показатели ќе се додадат оние кои се однесуваат на ниската акумулативна моќ на стопанството, недостатокот на странските инвестиции, ниските и нередовни плати, разбирлива е манифестацијата на сиромаштијата и социјалната обесправеност. Содржината на сиромаштијата ја поимаме согласно дефиницијата на Еуростат, според која „како сиромашни се сметаат лица, семејства и групи на луѓе чии ресурси - материјални, културни, социјални - се на такво ниво што ги исклучува од минимално прифатливиот начин на живеење во земјата во која живеат” (Д. Ефтимоски - Животниот стандард и квалитет на животот на луѓето - теориски аспекти и основни мерила, 2008:101).

Според податоците на Државниот завод за статистика, во 2008 г. про-

центот на сиромашни во Република Македонија изнесувал 28,7%, а во 2010 г. ја поминал границата од 30%. Се очекува истиот негативен тренд да продолжи и во следните неколку години. Притоа, најпогодени биле домаќинствата со над пет членови. Стапката на сиромаштијата е поголема кај невработените и достигнува околу 40%, односно 45% од сите сиромашни се невработени. Од 2000 година, стапката на сиромаштија ја поминала психолошката граница од 20%. Во Македонија, над 150.000 домаќинства се соочуваат со прашањето на егзистенцијата. Податокот за 30% сиромаштија означува дека околу 600.000 граѓани од Република Македонија се сиромашни. Долггодишната невработеност, нерешениот социјален статус на одделни категории граѓани, од кои некои немаат ниту идентитет, ниту лични исправи, ги поттурнува овие луѓе во исклученост. Затоа, и маѓепсаниот круг: сиромаштија-невработеност-исклученост-обесправеност е најголемиот предизвик на социјалната заштита и социјалната политика во Република Македонија.

Социјалниот одговор на Македонија

Согласно Уставот на Република Македонија, државата е дефинирана како социјална држава, што значи дека државата се обврзува да води соодветна конзистентна политика. Воедно, како држава-членка на Организацијата на Обединетите нации, Република Македонија има обврски да ги исполнува социјалните цели

утврдени во документите на ООН, како што се: Универзалната декларација за човекови права, Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, како и останати конвенции на ООН, но, исто така, и документи на Светската организација кои имаат за цел постигнување на глобално утврдени социјални цели, како што се: Декларацијата од Рио де Жанеиро и Агендата 21 од Конференцијата за заштита на животната околина и развој (UNCED), Декларацијата од Копенхаген и Програмата за акција, усвоени на Светскиот самит за социјален развој, Милениумската декларација на ООН, Декларацијата од Јоханесбург и Планот за имплементација од Светскиот самит за одржлив развој. Воедно, Република Македонија е членка и на Советот на Европа, со што непосредно е должна да ја имплементира Европската социјална повелба и дополнителните протоколи. Конечно, Република Македонија како држава аспират за членство во ЕУ има обврска да го хармонизира законодавството во доменот на социјалната политика. Во оваа насока, Република Македонија настојува да ги усогласи своите стратешки документи со Повелбата за основните права на ЕУ-директивите: 2000/43/ЕС, 2000/78/ЕС, 2004/113/ЕС, со кои се забранува дискриминирачкото постапување и се промовира правото на еднаков третман, како и Стратегијата за модернизација на социјална заштита. Од своја страна, Владата на Република Македонија и Министерството за труд и социјална политика настојуваа преку своите експертски тимо-

ви да ги усогласат сите стратешки документи од доменот на социјалата со Националната програма за усвојување на правото на ЕУ и Акциониот план за европско партнерство.

Во Република Македонија беа усвоени следните закони:

- Закон за социјална заштита;
- Закон за семејство;
- Закон за заштита на децата;
- Закон за малолетничка правда;
- Закон за еднакви можности на мажите и жените;
- Закон за спречување и заштита од дискриминација;
- Закон за локална самоуправа;
- Закон за установи;
- Закон за здруженија на граѓани и фондации;
- Закон за јавно-приватни партнерства и концесии;
- Закон за општа управна постапка;
- Закон за јавни службеници.

Воедно, беа усвоени и неколку стратешки документи за долгорочно планирање на социјалните параметри, како што се: Националниот план за акција на родова рамноправност; Национална стратегија за вработување - 2010; Национална стратегија за заштита од семејно насилство 2008-2011; Стратегија за интеграција на бегалци и странци во РМ 2008-2015; Национална стратегија за деинституционализација 2008-2018; Програма за социјална инклузија; Акционен план за превенција и справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија; Национална стратегија за домување; Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност (ре-

видирана) 2010-2018; Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во РМ 2010-2020; Национална стратегија за стари лица; Национална програма за развој на социјалната заштита 2011-2021.

Овие закони и програмски стратегии би требало да ја сочинуваат правната рамка на системот на социјалната политика и на социјалната заштита во Република Македонија. Меѓутоа, и покрај бројните усвоени програмски документи и закони, граѓаните на Република Македонија се наоѓаат во длабока социјална несигурност и немаштија, а социјалната заштита не успеа да ги спречи ризиците кои им се наметнуваат на граѓаните. Воедно, не е изграден ниту конзистентен систем на социјална политика, со оглед на тоа што во ниту еден домен на социјалната политика не е постигнат забележителен успех. Доменот на политиката на вработување целосно е блокиран, партизиран и анемичен. Доменот на платите, исто така, е неповолен, со оглед на тоа што просечните плати во Република Македонија се меѓу најниските во Регионот. Единствен успех е договорот меѓу социјалните партнери за минимум плата од 130€. Третиот домен, оној на образованието, е најстабилниот, но и натаму состојбите во овој домен не се најповолни. Конечно, доменот на социјалното осигурување не успева да се справи со ризиците на кои се изложени граѓаните. Институциите на центрите не се модернизирани, кадрите кои се вработени се партизирани, што ги спречува најквалитетните да дојдат

до израз. Напоредно и домените на социјалното осигурување и заштита не покажаа некој позначаен пробив. Здравството е во криза и недостаток на финансиски средства, семејните престации се ниски, пензиите, исто така, а негата на лицата со хендикеп е несоодветна и далеку од имплементацијата на Конвенцијата на ООН за заштита на инвалидизирани лица. Ниту возрасните лица не можат да бидат задоволни со она што им пружа заштитата, ниту невработените кои единствено имаат право на бесплатна здравствена заштита. Инаку, општиот животен стандард е загрозен, работните услови и животната средина неповолни, платите ниски, а сиромаштијата со над 30% и невработеноста, исто така, со над 30%, се во постојан натпревар во однос на порастот на процентите. На оваа состојба ѝ кумува и неолибералниот модел на актуелната власт, која наместо да се занимава со спречувањето на социјалните ризици, таа е насочена кон Кејенскиот економски модел во доменот на градежништвото, што резултира со скапи проекти, како што е проектот „Скопје 2014“.

Амбициозните проекти на социјалната заштита во Република Македонија

Развојот на социјалната заштита во Република Македонија од стекнувањето на независноста помина низ неколку фази. Во периодот од 1992, до 1996 г., беше воспоставена новата правна рамка на социјалната заштита, согласно новиот Устав од 1991 г.

Во периодот меѓу 1997 и 2002 г., беше усвоен новиот Закон за социјална заштита, со кој беа воведени нови социјални категории, како: социјална превенција, институционална и вон-институционална заштита и права на социјална помош. Третата фаза, или фаза на реформите, отпочнува во 2004 г., кога акцентот е ставен врз промените на политиката на планирање и управување, усвојување на современи принципи на социјалната заштита, како и поширока реориентација на националните режими на социјалната сигурност кон обезбедување задоволување на потребите и социјално вклучување. Во следната 2005 г., реформските процеси продолжуваат со дополнувањето на Законот за социјална заштита, подоцна повторно адаптиран согласно нормите за забраната на дискриминацијата. Во 2008 г., воведено е правото на паричен надоместок за мајка која родила четврто дете. Во следната 2009 г. е донесен нов Закон за социјална заштита, со кој се рedefинира системот и организацијата на социјалната заштита во поглед на износите на правата на парична помош утврдени во номинален износ, согласно порастот на трошоците на живот од претходната годнина. Воедно, во делот на социјалните услуги се обезбедува натамошен развој на вонинституционалните социјални услуги, подобрување на стручната работа со изготвување индивидуален план за работа, лиценцирање и обуки за стручните работници, плурализација на правата на давање услуги преку овозможувањето на таквите права и на верските организации и

религиозните групи, децентрализација во насока на права на општините да воведуваат други права од доменот на социјалната заштита, како и можноста Владата на Република Македонија да носи мерки за субвенционирање на потрошувачката на енергијата и други комунални услуги, парични надоместоци и други мерки. Воедно, Министерството за труд и социјална политика (МТСП) се ангажира околу ефектуирањето на проектот за условени парични трансфери (УТП), како и подобрувањето на администрацијата, надзорот, мониторингот и еволуцијата на паричните трансфери. Напоредно, вниманието се насочува врз активноста за поддршката на поефикасно администрирање со пензискиот систем, поддршката на програмата за социјална заштита преку воспоставување на интегриран информациски систем и развој на комуникациски врски на МТСП и центрите за социјална работа (ЦЗР), анализа на процедурите, дефинирање на целите и услугите на примарните програми, и сл.; јакување на системот на детска заштита, лиценцирање за стручните кадри, мерки за намалување на енергетската сиромаштија на загрозените категории граѓани. (Подетално: МТСП „Национална програма за социјална заштита 2011-2021“, Скопје, 2010)

Неконзистентна социјална политика - неуспешна социјална заштита

Во Република Македонија изгледа дека ниту експертите, ниту администрацијата не се во состојба да ги

утврдат границите меѓу социјалната политика и социјалната заштита, ниту, пак, постои интерес за утврдување на истите. Често, во разни проекти, национални стратегии, брошури, авторите и цели тимови ги мешаат овие две материи иако истите се јасно дефинирани и во домашните учебници и во Законот за социјална заштита. Само ќе потсетиме дека под поимот социјална политика се подразбираат „сите мерки што ги носи државата за подобрување на животните и работните услови на граѓанинот“ (Н. Ружин, 1994:19). Социјалната заштита се дефинира како систем на законски норми кои се насочени кон „спречувањето на социјалните ризици“ со кои е соочен граѓанинот во текот на својот живот. (Н. Ружин - Современи системи на социјална заштита, 1995:20). Истата оваа дефиниција беше прифатена и во Законот за социјална заштита во 1997 г. и оваа дефиниција сè уште е валидна. Поаѓајќи од овие одредби, доменот на социјалната политика ги опфаќа следните четири сфери: а) политиката на вработување, б) политиката на плати, в) политиката на образованието и г) политиката на социјалното осигурување, каде е сместена и социјалната заштита.

За сметка на социјалната политика, социјалната заштита, која инаку е составен дел на социјалната политика, ја сочинуваат следните домени: а) заштита на семејството преку престациите, б) заштита на старите преку пензискиот систем, в) здравствена заштита, г) заштита во случај на невработеност.

А) Неконзистентна социјална политика

Социјалната политика е една многу динамична категорија која бара постојано синергија и прилагодување како меѓу постојаните потреби и животниот стандард, обичаите и навиките на граѓаните од една, така и реалните можности на системот и на државата во остварување на овие политики, од друга страна. И покрај големите амбиции и желби на разните македонски влади од левичарска и десничарска природа, социјалната политика на Република Македонија остана недоволно конзистентна и значително отстапува како од уставните параметри на социјалната држава, така и од моделите на социјалната политика на останатите новосоздадени демократии на Европа.

Македонскиот модел на социјалната политика потфрли во сите напред наведени четири домени.

а) *Политика на вработување.* Правото на работа, правото на слободен избор на работа и други прашања поврзани со ова право, се загарантирани во највисокиот правен акт на државата - Уставот на РМ. Под поимот вработување се подразбира збир на мерки и други активности со кои се овозможува вработување на лица кои се невработени и бараат работа. Според податоците на Државниот завод за статистика во 2010 г., активното население во Република Македонија броело околу 928.000 лица, од кои биле вработени 629.000 лица, или околу 67,8%, а 299.000, или околу 32,2% биле невработени. Според податоците на Агенцијата за

вработување на Република Македонија, до 31 март 2010 г. биле евидентирани 341.000 невработени лица, што значително ја зголемува стапката на невработеност до 35%.

Слично на претходните влади, и оваа Влада на десницата, која е на власт од 2006 година, не направи по-сериозен исчекор во политиката на вработување. Беа направени извесни обиди за ефектуирање на класичните техники, како што се пласманот на работниците, но оваа стратегија беше со краткорочен здив и политички бои. Пазарот на трудот остана недоволно инклузивен, а како најзагрозен сегмент се лицата без образование. (Маја Геровска Митев, 2009:303-402) Од друга страна, мошне мала, или симболична е афирмацијата на поактивните техники, како што се флексибилното работно време, смалување на работната недела, задржување на старите и креирање на нови работни места, или вметнување на младите во работниот процес, професионално дооформување или подлабоки социјални реформи. Отсуствува и иницијалното професионално и континуирано образование, како и подобрување на условите на тешките работни места.

Единствено што го прават политичките партии, тоа е партиското вработување на младите, особено во администрацијата која достигна речиси една петтина од вкупно невработените во државата. Овој тренд особено е изразен во последните пет години од владеењето на десницата.

Во рамките на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост

во РМ 2010-2021 г., се истакнуваат заложбите за намалување на долго-трајната невработеност, родовата рамноправност, еднакви можности и реализација на уставното начело за еднаква застапеност при вработувањето. Освен за етничките заедници, согласно Охридскиот рамковен договор овие одредби се далеку од имплементација.

б) *Политиката на плати*. Платата е паричен надоместок исплатен од страна на работодавачот на вработениот како надоместок на неговиот вложен, односно потрошен труд. Современата содржина на политиките на плати во развиените општества се карактеризира со три основни принципи: праведност, еднаквост и солидарност. Праведноста означува принцип кој се однесува на сите плати кој е спротивен на принципот на селективноста. Еднаквоста означува исклучување на дискриминацијата врз било која основа. Солидарноста значи дека политиката на платите е насочена кон изнаоѓање заеднички договор меѓу социјалните партнери за утврдувањето на една праведна плата. Социјалните партнери, исто така, се должни да се договорат и околу износот на минималната, или гарантираната плата.

Во Македонија, политиката на платите е под секое ниво. Просечната плата изнесува околу 245€ во 2009, до 300€ во 2010 г., што во споредба со Хрватска, Србија, Црна Гора е најниската просечна плата во Регионот. Воедно, речиси 20% од вработените платите ги добиваат со задоцнување од еден или повеќе месеци. Во однос на минималната плата, сè уште не

стапил на сила колективниот договор меѓу синдикатите, работодавачите и Владата, и согласно договорот од летото 2011 г., таа ќе изнесува 130€. Како резултат на неповолната политика на плати, како и на останатите негативни социјални параметри, голем дел од населението во Македонија не поседува доволно ресурси и е исклучено од минимално прифатливите стандарди на живеење.

в) *Политика на образование.* Секое општество од една, на друга генерација си обезбедува репродукција на социјалните структури. Меѓутоа, репродукцијата не се повторува автоматски, ниту се ефектуира на идентичен начин. Разбирливо е што во секое општество постојат нерамноправности во секојдневниот живот, но не смее да постојат и нерамноправности на можностите. Сепак, во некои компаративни истражувања (Raymond Boudon 1975:50), констатациите на експертите се валидни и за нашето општество. Така, Р. Будон пласира два заклучока. Прво, децата од фаворизираните средини во просек имаат далеку подобри оценки од посиромашните. Второ, одличните ученици од посиромашните семејства во помал процент ги продолжуваат студиите, за разлика од оние од побогатите семејства. До истите констатации доаѓа и Маја Геровска Митев (Ревизија за социјална политика, Ибид. 365), со оглед на тоа што „главни причини за тешкотиите за следењето на образованието се: скапото образование, трошоците за материјал, трошоците за патување“. Навистина, Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и

социјалната исклученост во РМ 2010-2020 нуди одредени проекции преку законската регулатива за намалување на социјалната инклузија. Во таа насока се истакнува специфичната стратешка цел: обезбедување на целосен опфат на учениците од основното и средното образование, подигање на писменоста и образованието на населението и адаптирање на образовниот систем кон потребите на пазарот. (Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во РМ 2010-2020, 2010:58) Споменатите рамки се позитивни и поволни, но далеку од имплементацијата и реалноста. На тој начин и во овој домен потфрлија очекувањата на социјалната држава. Имено, политиката на образование, освен врз едукацијата на дефаворизираните, потребно е да се фокусира на создавањето еднакви услови за сите во доменот на образованието.

Б) Неуспешна социјална заштита и погрешно сведување на социјална помош

И покрај јасната дефиниција дека „социјалната заштита служи за спречување на социјалната криза која демнее врз граѓанинот во неговиот секојдневен живот“, експертите сè уште социјалната заштита во Република Македонија погрешно ја сведуваат на социјалната помош. Било да се работи на некоја од основните компоненти на социјалната заштита, како што е заштитата на семејството, заштитата на старите преку пензискиот систем, здравствената заштита

или заштитата во случај на невработеност или стечај, висината на престациите од една и социјалната позиција на корисниците во овие домени од друга страна, е таква што социјалната заштита се сведува на социјална помош.

Но, да тргнеме од почеток. Социјалната заштита е оптоварена со комплексни и скапи административни процедури, недостаток на современи механизми за евиденција особено во центрите за социјална работа (ЦСР) парцијален пристап во евидентирање на потребите, отсуство на меѓусистемска соработка, слаба кадровска и техничка екипираност, несоодветно управување со човечките ресурси и недоволна и несистемска континуирана едукација. Посебно значајна слабост е недостатокот на превенцијата и социјалните услуги.

Сепак, најзначаен проблем на функционирањето и на така хендикепираната социјална заштита, е хипотетичниот недостаток на финансиски средства. Оваа констатација важи како во доменот на заштитата на семејството, каде престациите се симболично ниски и ненавремни, така и за политиката на социјалната заштита во доменот на стареењето и пензискиот систем. (Зоран Вучев, 2011). Иако пензиите номинално се во пораст, тие значајно заостануваат зад висината на просечната плата и порастот на животните трошоци (Државен завод за статистика). Слични констатации важат и за заштитата во доменот на здравството, што на одличен начин ги покажува и Никола

Поповски во неговиот најнов труд „Основи на здравственото осигурување“. Конечно, и доменот на заштитата во случај на невработеност и стечај е еден непостоен домен на заштитата, со оглед на тоа што престациите во случај на невработеност се под достоинството на оној што го загубил работното место и се со симболично времетраење од 3 месеци.

Националната програма за развој на социјалната заштита 2011-2021 е еден значаен проект на МТСП, меѓутоа со бројни пропусти, погрешни пристапи и несоодветни толкувања. Централно место во оваа Национална програма заземаат: службите, стручната работа во установите, професионалното образование, лиценцирање и стандардизација, зајакнување на социјалната превенција само за дел од ризиците на кои може да се изложени непотполните семејства, како и паричната помош, институционалната и вонинституционалната заштита. Дали со тоа може да се исцрпи и опфати целокупната стратегија на македонската социјална заштита. Секако дека не, со оглед на тоа што во овој домен постојат поголем број целни социјални групи на кои им се закануваат социјалните ризици врз разни основи.

Можни насоки

Изминатите две децении на транзиција, во доменот на социјалната политика и социјалната заштита можат да се оценат како неуспешни и изгубени години, во кои дојде до осиромашување на населението. Општеството, оптоварено со непо-

волно опкружување и кршлива безбедносна структура, слаба акумулативна моќ на стопанството, неподготвеност за адаптирање кон новата пазарна реалност, губењето на традиционалните пазари, корумпирани политички елити, забавени реформи, неправилна приватизација, сивата економија и црниот пазар, меѓуетнички тензии, создадоа еден негативен feed back врз социјалната структура на населението. Банкротот и стечајот доведоа до зголемување на невработеноста, појавата на феноменот на стечајните работници, порастот на стапката на сиромаштијата, слабеење на Синдикатот. Од стекнувањето на независноста, започна постепено да се менува и сфаќањето за социјалната политика и социјалната заштита исто како и улогата и функцијата на центрите за социјална работа и профилот на социјалниот работник. Беа направени позитивни пробиви на науката и емпиријата во овој домен, дојде и до смена на кадрите, но, сепак, и понатаму остануваат некои нејаснотии кои се и од техничко-методолошка и од научна и од идеолошко-концепциска природа.

1. Од **техничко-методолошка** природа, впечатливо е недоволното разбирање на поимите: **социјална политика, социјална заштита и социјална помош**, и нивното заемно истоветување. Во теоријата се разјаснети овие поими и истите треба да се прифаќаат и во праксата. **Социјалната политика** е поглобална дејност каде државата преку мерки и проекти ги подобрува животните и работните услови на човекот. **Соци-**

јалната заштита е законска рамка, или социјално законодавство за спречување и превенција на ризиците на живеењето. **Социјалната помош** е куративен социјален механизам за помош на социјално загрозените лица, семејства или заедници. Евидентно е дека преоѓањето од застарениот начин на размислување, кон новиот, зависи од неколку детерминанти:

- а) Општеството има потреба од кохезија и стабилност;
- б) Куповната моќ на населението мора да биде задржана или подобрена;
- в) Едно индустриско општество има потреба од конзистентна социјална политика, превентивна социјална заштита, функционален систем на социјално осигурување како неопходна алатка за константното реструктуирање на индустријата;
- г) Интензивирање на техничката со-работка со ЕУ, и тоа врз следните три поглавја:
 - техничките аспекти на миграцијата и „бегањето на мозоците“, во координација со режимите на социјалното осигурување и на останатите програми;
 - техничките аспекти на комплементарните режими;
 - професионална формација, образование и истражувања;
- д) Отворено регистрирање на пропустите и проблемите и барање на подобра размена на информации со ЕУ;

ѓ) Неопходна е поголема верба во системите на социјалната политика и заштита и поголема храброст на експертите и политичарите во овој домен.

2. Од **научен аспект**, треба да се интензивира партнерскиот однос меѓу науката и МТСП и неговите институции и да се развие еден поконцизен и проактивен стратешки концепт на социјалната политика и социјалната заштита во Република Македонија.

3. Од **идеолошко-концепциски аспект**, да се развијат дебати и концепции за социјалната држава во Република Македонија, нејзините можности и перспективи. Се добива импресија дека власта на десницата ја запоставува оваа димензија, додека искуствата од владеењето на левицата зборуваат дека ниту таа немала некоја појасна визија за социјалната држава. Притоа, често биле употребувани социјални мерки и зафати кои останале или неисполнети ветувања, или редистрибутивни акции, кои под плаштот на социјалната политика се нарекувале социјална заштита а, всушност, биле социјална помош. Сепак, во услови на перманентна социјална и економска криза и редистрибуцијата е оправдана за сметка на непотребната кичархитектура.

Во последните пет години, и покрај значителниот напредок во даночната политика, симболична сума на средства беа издвоени за новите механизми на битката за социјална неправда како и кон социјалните по-

треби на населението, што ја наметнува тезата дека десничарската Влада на РМ отстапува од европскиот модел на социјална држава и повеќе настојува да се приближи кон американскиот модел на социјални проекти. Во такви услови, македонското општество и граѓаните научени на социјалната улога на државата од времето на комунизмот, разбирливо е што покажуваат одредена носталгија кон минатото. Чувството за социјалната сигурност во поранешната федерација било поголемо, независно од фактот што услугите во доменот на социјалната заштита биле понеквалитетни. Затоа и улогата на новата концепција на социјалната држава во Република Македонија е од политичко и социјално значење.

Конечно, можат да се осмислат и напишат најдобри програми и стратегии за социјалната политика и социјалната заштита во Република Македонија, но доколку тие не се аплицираат во емпиријата, тогаш се губи нивната ефикасност и кредибилитет. Воедно, социјалните партнери, невладините организации, медиумите мораат да ја пронајдат својата вистинска улога и самостојност и да се вклопат во системот на социјалната демократија како контрола и сопирачка на апсолутноста и злоупотребите од страна на извршната власт и да се наметнат како неопходен елемент на рамнотежата, односно како алатка на социјалниот и политичкиот check and balance.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

Blanc, A. (1965) *Geographie des Balkans*, Paris: P.U.F.

Boudon, R. (1973). *L'inegalite des chances; la mobilite sociale dans les societes industrielles*. Paris: A. Colin.

Brzezinski, Z. (1997) *The Grand Chessboard. American Primacy and It's Geostrategic imperatives*, New York: Basic Books.

Domazet, T.; Ostojic, N.; Stipetic, V. (2009) *The region of South East Europe: recent economic development, crisis, exit strategy*, Brijuni: Croatian institute of finance and accounting

Ефтимоски, Д. (2008) „Животниот стандард и квалитет на живот на луѓето-теоретски аспекти и основни мерила„ во *Ревиија за социјална политика*, Год.1, Бр.2: 101-120.

Геровска-Митев, М. (2009) „Социјална димензија на економската криза: перцепции на граѓаните„ во *Ревиија за социјална политика*, год.2. Бр.4.:355-372,

Министерство за труд и социјална политика (2010) „Национална програма за развој на социјалната заштита 2010-2021“, Скопје: МТСП.

Perruar, M. (1958) *L'Europe*, Paris: Hachette.

Поповски, Н. (2011) *Основи на здравственото осигурување*, Скопје: Или-Или.

Ружин, Н. (1994) *Социјална политика*, Скопје: Македонско радио.

Ружин, Н. (2006) *Современи системи на социјална заштита*, Скопје: Филозофски Факултет.

Вучев, З. (2011) *Старењето и реформите во системите*: Скопје, ФЕС

